

Hoofdstuk 7

WERKDOELEN VOOR LUISTEREN & SPREKEN

1 Levenschte spreekluistersituaties

1.1 Gesproken taal eerst. Binnen het vernieuwingsonderwijs staan luisteren & spreken centraal, van onderbouw tot bovenbouw. Taal is immers in de eerste plaats gesproken taal, ook in het leven buiten en na schooltijd. Bovendien is een rijke mondelinge taalontwikkeling voorwaardelijk voor het leren beheersen van allerlei schriftelijke taalvaardigheden.

We zien niet zoveel in cursorische oefening van luister- en spreekvaardigheden. We observeren de kinderen tijdens spel, werk, gesprek. Kinderen die afwezig zijn, niet lijken te luisteren, of kinderen die niets zeggen, niets durven of kunnen zeggen in de kring, proberen we in de eerste plaats aan te moedigen, in het gesprek te betrekken. We geven ze de tijd en vertrouwen, want meestal komt het vanzelf in orde. Als er sprake lijkt van luister- of spraakstoornissen, schakelen we deskundige hulp in. Dan kan blijken dat extra aandacht, eventueel in de vorm van gerichte training van luister- en spreekfuncties, op zijn plaats is.

Maar misschien is het wèl op zijn plaats voor één keer een harde eindterm te formuleren: aan het eind van de basisschool moeten alle kinderen minimaal een kwartier aandachtig naar een goed verteld verhaal of een interessante uiteenzetting kunnen luisteren. De consequentie voor de school is dat de vertelcultuur met de vertellende leraar in ere wordt hersteld.

1.2 Niet gekunsteld. De mondelinge taalontwikkeling is niet gebaat bij gekunstelde spreek- en discussievaardigheidstrainingen in de vorm van rollenspelen bijvoorbeeld. Nee, in onze hele onderwijspraktijk en het dagelijks leven in onze groepen en bouwen zijn tal van levenschte spreekluistersituaties gegeven, situaties waarin kinderen serieus genomen worden. Een paar voorbeelden (zie verder hoofdstuk 5.5):

- samen de dag beginnen, bespreken wat er gaat gebeuren, afspraken maken;
- en later, na het werk, verslag doen en laten zien wat je gedaan hebt, allerlei vormen van werkoverleg bij groepsopdrachten;
- de wekelijkse klassenvergadering, niet gespeeld maar echt.

1.3 Taalgenres voor het luistersprekonderwijs. Hoe stellen we ons levenscht spreekluisteronderwijs concreet voor? Zoals in hoofdstuk 4 is aangegeven: door taalgenres te kiezen, in dit geval luistersprekgenres, waarvan we vinden dat we ze onze leerlingen moeten aanbieden en waarbij we ernaar streven dat onze leerlingen ze zo goed mogelijk leren beheersen.

Om een veelzijdige taalontwikkeling te waarborgen is een veelzijdig aanbod nodig, waarbinnen de drie belangrijke taalfuncties aan bod komen. Bij het ene genre ligt het accent op ordening, bij een andere op communicatie, bij weer een andere op expressie.

2 Luistersprekgenres: accent ordening

2.1 Luistersprekgenres. Bij de volgende genres ligt het accent op ontwikkeling van de taalfunctie ordening.

- **VERSLAG DOEN** van wat je hebt meegemaakt (in de vertelkring bijvoorbeeld), wat je hebt bestudeerd (wo-studie), wat er gezegd is (verslag klassenvergadering).
- **SPREEKBEURT**: heeft op onze scholen het karakter van een individuele studierepresentatie. **BOEKPRESENTATIE**. In feite een bijzonder soort spreekbeurt of

studiepresentatie. Kader: een schoolbeleid gericht op leesbevordering, boekpromotie en literaire vorming (zie bij Lezen).

Uit deze groep hebben we *boekpresentatie* als voorbeeld van een leerlijn gekozen.

2.1.1 LEERLIJN BOEKPRESENTATIE

Werkdoel

1. Kinderen leren hun leeservaringen te verwoorden en te delen met anderen, mondeling en schriftelijk.
2. Ieder kind verzorgt jaarlijks minimaal één keer de presentatie van een zelfgekozen boek uit de canon. Dat gebeurt fasegewijs: van navertellen (fase 1 en 2), via een groepspresentatie door twee à drie kinderen (fase 3), tot een zelfstandige boekpresentatie in de leeskring (fase 4).
3. Deze presentatie voldoet aan enkele eisen met betrekking tot presentatie en inhoud (zie voorbeeld).

	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
LEVENSECHTE SITUATIES	1. Voorleeskring: juf of meester. 2. Laten zien of vertellen over meegebracht boek. 3. Leesluisterboekenhoek.	1. Idem. 2. Idem 3. + boekjes lezen. 4. Leeskring.	1. Idem. 2. Lezen in de boekenhoek. 3. Idem. 4. Idem.	1 - 3. Idem. 4. Idem.
SPREK- EN PRESENTATIE-VAARDIGHEID (zie ook Toneelleerlijn en Vergaderleerlijn)	1. Leren meedoen, spreek- en taaldurf ontwikkelen in start- en eindkring. 2. Overleg met juf over planning. 3. Toneelspelen.	1. Idem + observatiekring, filosoferen, klassenvergadering. 2-3. Idem. 4. Voorbereiden en uitvoeren weesluiting.	1. Idem + verslagkring; voorzitten van kring of vergadering. 2. + portfoliogesprekken. 3-4. Idem. 5. Groepspresentaties wo-activiteiten. 6. Oefenen in voorlezen.	1. Idem + voorbereiden actualiteitenkring. 2 - 4. Idem. 5. Idem + individuele studiepresentatie of spreekbeurt. 6. Idem.
LEES- ERVARINGEN DELEN	1. In de voorleeskring samen met juf leren navertellen. 2. Navertellen ervaringen uit de boekenhoek. Met steunvragen.	1. Idem. Zelfstandiger, zonder ondersteunende vragen. 2. Idem. Getweeën navertellen + nadenken over genre en compositie.	1/2. Getweeën of gedrieën een leeskring voorbereiden: auteur en illustrator, verhaal samenvatten, reflectie op genre en compositie.	1/2. Idem. Zelfstandig een leeskring voorbereiden. Nagesprek met voorbereide vragen.
LEESHOUDING	Genietend.	Idem.	Idem + leergierig.	Idem + oordelend.
LEESVAARDIGHEID	Ontluikend. Juf leest voor.	Beginnend. Idem + zelf boek lezen.	Gevorderd. Zelfstandig boek lezen.	Geoefend. Idem.
WOORDHERKENNING	Contextlezen, beeldherkenning.	Idem + spellen.	Radend, voorspellend, zo nodig spellend.	Radend, voorspellend.
LEESSTRATEGIE	Verkenkend, globaal.	Idem + indringend.	Te presenteren boek: indringend. Bronnen: verkennend en intensief.	Idem.
STUDIEHOUDING		1. Actief: voorbereiding navertellen; daarover nadenken en overleggen met leespartner.	1. Actief: voorbereiden leeskring. 2. Bronnen zoeken en raadplegen voor info over auteur en boek.	1. Idem. 2. Idem.
STUDIETECHNIEK		1. Afspraken over wie wat vertelt: hoofdpersoon? Echt gebeurd?	1. Aantekeningen gevonden informatie. 2. Boek samenvatten. Schema leeskring.	3. Idem.
TAALBESCHOUWING: LITERAIRE TERMEN		1. Genre aanduidingen: verhaal, prentenboek, sprookje, versje 2. Echt gebeurd of niet. 3. Compositiebegrippen: hoofdstuk, hoofdpersoon, afloop.	1. Idem + historisch verhaal, avonturenroman.. 2. Idem + termen realistisch en fantastisch, historisch, humoristisch. 3. Idem + bijfiguren, dialogo.	1. Idem + SF, toekomstroman, psychologisch, raamvertelling. 2. Idem + ik-boek, dagboekverhaal, hij/zij-verhaal. 3. Idem + climax, flash-back. 4. Thema, strekking.
SCHOOLEIGEN MATERIALEN LEERLIJNEN, ETC.				

3 Luisterspreekgenres: accent op communicatie

3.1 *Luisterspreekgenres*. Bij de volgende genres ligt het accent op ontwikkeling van de taalfunctie communicatie.

- TELEFOONGESPREEK: telefoon kunnen aannemen voor juf of meester. Ze leren zich onderwijl houden aan de conventies. Informatie aanvragen bij bedrijf of instelling.
- INTERVIEW. Studies vinden deels ook buiten school plaats: thuis, familiekring, winkel, bedrijf, museum etc. Dan moet je kunnen interviewen.
- GROEPSGESPREEK. Wordt dagelijks beoefend in algemene en meer specifieke kringen, zoals: verslag-, actualiteiten-, observatiekring.

- VERGADEREN. De wekelijkse klassenvergadering. Op sommige scholen: de maandelijks kinderschoolraad. Leren discussiëren, voor je mening opkomen, naar argumenten luisteren, democratische gezindheid.

Uit deze groep hebben we *vergaderen* als voorbeeld van een leerlijn gekozen

3.1.1 LEERLIJN VERGADEREN

Werkdoel
1. De leerlingen wonen een vergadering actief en betrokken bij. Vanaf fase 2 is iedereen bij toerbeurt voorzitter, vanaf fase 3 ook secretaris.
2. Ze kunnen luisteren naar de anderen, vragen stellen, aan hen gerichte vragen beantwoorden, de lijn van de bijeenkomst volgen.
3. Als voorzitter kunnen ze het woord geven, iemand aan het onderwerp houden, samenvatten, afsluiten.
4. Als secretaris kunnen ze kort verslag doen, schriftelijk de hoofdpunten bijhouden en genomen besluiten noteren.

	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
LEVENSECHTE SITUATIES	Klassenvergadering. Schoolraad.	Idem.	Idem.	Idem.
VERWANTE GESPREKS-VORMEN	1. Start- en eindkring, open kring, vertelkring, verteltekstenkring 2. Filosoferen. 3. Overleg wo, weeksluiting	1. Idem + leeskring, verslagkring. 2. Idem. 3. + correspondentie.	1-3. Idem.	1-3. Idem.
LUISTER- / SPREEK-VAARDIGHEID	1. Leren meedoen, spreek- en taaldurf ontwikkelen in kringen. 2. Leraar richt de aandacht op: bij het onderwerp blijven. 3. Accent op betrokkenheid.	1. Idem. 2. Idem + leraar leert de kinderen doorvragen: wat, waarom, wie, wanneer, waar? 3. Accent: uitwisseling.	1. Idem. 2. Idem + leraar wijst op: beter uitleggen, toelichten, bespreking van diverse aspecten van een thema. 3. Accent: verdieping, argumentatie.	1. Idem. 2. Idem + leraar stuurt naar informatieverdieping, verbinding met naastliggende onderwerpen. 3. Accent: verdieping, verbreding.
VAARDIGHEID ROL VOORZITTER SECRETARIS	1. Juf of meester leidt, introduceert thema of probleem. 2. Geeft de beurt, eindigt met vragen als: Waar ging het over? Wat vond je belangrijk? 3. Noteert zichtbaar in verteltekstenboek.	1-3 Idem. 4. Introductie voorzitterschap. De kinderen zijn bij toerbeurt voorzitter met steun leerkracht. 5. De voorzitter geeft beurten.	1-5. Idem + voorzitter opent en sluit de vergadering af. Leraar vat conclusies en besluiten samen. 6. Introductie secretarisschap. Bij toerbeurt secretaris. 7. Houdt spreektijd bij. Noteert in klassenboek thema en besluiten, met steun van de leraar.	1-7. Idem + voorzitter vat telkens conclusies en besluiten samen. 8. Secretaris leest aan het eind besluitenlijst voor. 9. De groep kan zelfstandig vergaderen, de leraar observeert.
LEES-VAARDIGHEID	Ontluikend. Zie verder bij de leerlijnen <i>Vrije Tekst en Mooie boeken</i> .	Beginnend. Zie verder bij de leerlijnen <i>Vrije Tekst en Mooie boeken</i> .	Gevorderd. Zie verder bij de leerlijnen <i>Vrije Tekst en Mooie boeken</i> .	Geoefend. Zie verder bij de leerlijnen <i>Vrije Tekst en Mooie boeken</i> .
SCHRIJF-VAARDIGHEID	1. Ontluikend. 2. Kinderen vertellen ervaringen. 3. Vrije tekening/tekst, naam schrijven. 4. Tekenen in verteltekstenboek.	1. Beginnend. 2-4 Idem + kleine tekstjes schrijven. 4. Introductie klassenboek. Datum en onderwerpen noteren.	1. Gevorderd. 2-4 Idem. + afspraken in klassenboek met hulp van leraar.	1. Geoefend. 2-5 Idem + zelfstandig.
TAAL-BESCHOUWING BEGRIPSKENNIS	Voorzitter, klassenboek.	Idem + secretaris, verslag, voorstel, afspraak, klachten, felicitatie.	Idem + agenda, samenvatting,, besluit, notulen, thema.	Idem + agendapunt, conclusie, hoofdelijk stemming, schriftelijk stemmen.
SCHOOLEIGEN MATERIALEN LEERLIJNEN, ETC.				

4 Luisterspreekgenres: accent op expressie

4.1 Luisterspreekgenres. Bij de volgende genres ligt het accent op ontwikkeling van de taalfunctie expressie.

- VERHAAL VERTELLEN. Een spannende ervaring, een zelf bedacht verhaal, een samenvatting van een boek of film. Voorwaarde: de vertelcultuur moet terug, ook op onze scholen.
- GEDICHTEN VOORDRAGEN. Van versjes opzeggen naar gedichten voordragen, naar keuze en uit de canon-in-ontwikkeling (zie hieronder 6)
- TONEEL SPELEN .

Uit deze groep hebben we *toneelspelen* als voorbeeld van een leerlijn gekozen

4.1.1 LEERLIJN TONEELSPLEN

Werkdoel 1. Kinderen hebben plezier in spel, krijgen speeldurf en leren zich daardoor in taal en lichaamstaal makkelijker uiten en presenteren. 2. Kinderen kunnen verhalen, eenvoudige toneelteksten, eigen ervaringen omwerken tot spel en dit presenteren. 3. In iedere fase wordt er naar toe gewerkt om regelmatig iets te tonen bij weeksluiting of speciale viering: fase 1: geleide vertelling / eenvoudig poppenspel / pantomime; fase 2: sprookje / poppenspel / eenvoudig toneelverhaal; fase 3: toneeltje naar aanleiding van een thema / zelfbedachte reclamescène / zelfbedacht toneelstukje; fase 4: idem fase 3 / afscheidstoneelstuk, musical.

	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
LEVENSECHTE SITUATIE	1. Weeksluiting in de groep. 2. Vrij spel. 3. Spelhoek 4. Poppenkast	1-4 Idem. 5. Weekopening van de school. 6. Speciale viering met feesten (bijvoorbeeld: Sint, Kerst)	1-6. Idem. 7. Theaterbezoek.	1-7 Idem. 8. Afscheidstoneelstuk, afscheidsmusical.
LEES- EN SCHRIJF-VAARDIGHEID	1. Ontluikende geletterdheid.	1. Beginnende geletterdheid. 2. Kinderen kunnen aan typografie een toneeltekst herkennen.	1. Gevorderd lezerschap. 2. Zelfstandig eenvoudige toneelteksten lezen. 3. In groepjes met steun leraar verhaal tot speltekst herschrijven.	1. Geoefend lezerschap. 2. Idem + interpreteren. 3. Idem zelfstandig + teksten schrijven voor afscheidproductie.
WERKVORMEN BIJ SPELLEN EN ANDERE TONEEL-ACTIVITEITEN	1. Geleide vertelling. 2. Poppenspel. 3. Fantasiespel. 4. Associatiespel. 5. Beeldenspel. 6. Pantomime.	1-6 Idem. 7. (Gelezen) verhaal naspelen. 8. (Eigen) verhaal spelen. Thema kiezen en spelend uitproberen. 9. Rollenspel. 10. Scènes TV naspelen. 11. Video / dvd naspelen.	1-11 Idem. 12. Teksten omzetten in toneel en spelend uitproberen. 13. Reclames maken/naspelen. 14. Inspingspel. 15. Presenteren en evalueren.	1-14 Idem. 15. Improvisatie. 16. Tijdschrift / krantgebruik bij het maken van scènes. 17. Werken aan afscheidproductie.
REFLECTIE TIJDENS SPELLEN	1. Uitleg betekenis van speltermen.	1. Idem. 2. Bespreken van thema, gevoelens, verschillen tussen mensen.	1-2. Idem. 3. Evalueren: wat is goed, wat werkt en waarom?	1-3. Idem. 4. Bespreking vormgeving. De toepassing van taal. Reclame, tv-programma's, kindercultuur.
TAAL-BESCHOUWING: TONEELTERMEN	Speler, toneelspel, doen als een..., doen alsof, nadoen, weeksluiting, spelregels, poppenspel, bedenken.	Kostuum, schmink, rol spelen, samenspelen, imiteren, publiek, viering, presentatie, rollenspel, thema, spel, werkelijkheid, fantasie, aankondigen.	Attributen, decor, personage, improvisatie, presentatie, pantomime, scène, opkomen, afgaan, toneellicht, schijnwerper spel oefening, concentratie toneeltekst scenario, script, inspingspel.	Grime, scène, souffleur, regie, regisseur, draaiboek, aanwijzingen, stil spel, illusie, toneelproductie, afscheidproductie, afscheidsvoorstelling, musical.
SCHOOLEIGEN MATERIALEN LEERLIJNEN, ETC.				

5 Taalbeschouwingsaspecten

Afhankelijk van de genrekeuzen die een schoolteam heeft gemaakt, wordt afgesproken welke terminologie wordt aangeboden en aangeleerd.

BOEKPRESENTATIE. Bijvoorbeeld: schrijver, illustrator, flashback (zie verder de leerlijn bij 2.1.1)

VERGADEREN. Bijvoorbeeld: voorzitter, secretaris, verslag, (zie verder de leerlijn bij 3.1.1)

TONEELSPLEN. Bijvoorbeeld: poppenspel, scène, grime (zie verder de leerlijn bij 4.1.1)

6 Naar een canon van rijmpjes, versjes, gedichten en verhalen¹⁾

6.1 Pluriform en multicultureel. Ieder mens behoort tot een aantal sociale gemeenschappen. Binnen elk daarvan vind je (onder andere) verhalen, liederen en gedichten. Je kunt zeggen dat die tot de cultuur van deze gemeenschap behoren. Zo zijn verreweg de meeste kinderen onderdeel van: een familie; speel- of vriendengroep; een etnische groep; een taalgemeenschap een geloofsgemeenschap; een sociale klasse; een sportvereniging; een fanclub; een dorp, wijk, stad of streek.

Zo is elke school pluriform en in meer of mindere mate multicultureel. Het is goed deze rijkdom in kaart te brengen..

Wat we ontdekken, kan ons inspireren tot springlevend taalonderwijs. Bovendien kan het ons voeren tot een eigen (school)canon van teksten, muziek en beelden, waar we door de hele schoolloopbaan van het kind aan kunnen werken en op terug kunnen grijpen. Een verhaal kan worden verteld in de onderbouw, geschilderd in de middenbouw en gespeeld in de

bovenbouw. Zo kan het lelijke jonge eendje zich door de jaren heen tot een prachtige zwaan ontwikkelen.

6.2 De gemeenschappelijke culturele canon. Een wezenlijk kenmerk van de Nederlandse samenleving was en is dat pluriformiteit en multiculturaliteit ingebed zijn in een gemeenschappelijke Nederlandse traditie die zich kenmerkt door gemeenschappelijke waarden en een gemeenschappelijk cultureel erfgoed met bovendien nog elementen die we delen met andere Europese landen. Kinderen behoren ook tot die grote gemeenschap. Ze zijn in de groei naar Nederlands staatsburgerschap en worden misschien wel de eerste echte Europeanen. Ze verkeren met andere woorden in een inburgeringsproces (zie hoofdstuk 2.7).

In dat proces is de positie van de school wezenlijk. Zij vervult immers niet alleen een scholende maar ook een vormende en beschavende rol in het kinderleven: de cultuuroverdrachtstaak. Zij heeft zich af te vragen: welke aspecten van het gemeenschappelijke culturele erfgoed zijn de moeite waard om door te geven?

6.3 Vertelcultuur. Rijmpjes en versjes worden aangeboden, opgezegd, geklapt en gedramatiseerd tijdens start- en eindkring, tijdens de spel- en bewegingsactiviteiten, als tussendoortje; gedichten en verhalen komen in de leeskring, in voorlees- en vertellessen vertelkring aan de orde.

Wat dat laatste betreft, we pleiten voor een terugkeer van de vertelcultuur, van de vertellende leraar. Minstens twee keer per week (zie ritmisch weekplan in hoofdstuk 6) vertelt juf of meester een verhaal: bijbelverhalen, sprookjes, mythen, sagen, legenden en natuurlijk ook geschiedenisverhalen (eventueel aan de hand van de onovertroffen historische wandplaten van Isings en anderen²⁾). Het goede voorbeeld kan ertoe leiden dat oudere kinderen verhalen gaan vertellen in de onderbouw.

6.4 Canonvorming. De canon is natuurlijk in eerste instantie een zaak van de school zelf. In de keuze van rijmpjes, liederen en verhalen wordt haar eigen identiteit zichtbaar. Bijlage 5 bevat een handreiking.

Noten

1) Canonvorming komt behalve hier ook ter sprake in hfst 2.7 en 8.8 en in de bijlagen 5 en 6.

2) Zie hiervoor F.VAN OOSTROM (RED), *Historisch Tableau. Geschiedenis opnieuw verbeeld in schoolplaten en essays*, Amsterdam 1998.